

سال نهم • پاییز و زمستان ۱۴۰۲ • شماره ۱۹

Biannual Journal of Islamic Psychology

Vol. 9, No. 19, Autumn & Winter 2024

اثربخشی آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر سازگاری و رضایت زناشویی

* حمیدرضا عبداللهی

** سیمین قاسمی

چکیده

هدف این پژوهش بررسی تأثیر آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر سازگاری و رضایت زناشویی زوجین شهر اصفهان بود. این پژوهش از نوع شبه آزمایشی با پیش آزمون، پس آزمون و گروه گواه بود. جامعه آماری، زوجین مراجعه کننده به مراکز مشاوره شهر اصفهان در سال ۱۴۰۰ بودند که ۳۲ زوج از آنها به شیوه در دسترس انتخاب و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش (۱۶ زوج) و گواه (۱۶ زوج) جایگزین شدند. از دو ابزار پرسش نامه سازگاری زناشویی اسپاینر و پرسش نامه رضایت زناشویی انریچ در پیش آزمون و پس آزمون استفاده شد. در گروه آزمایش به مدت ده جلسه نود دقیقه ای شیوه های حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی آموزش داده شد و گروه گواه مداخله ای دریافت نکرد. داده ها با استفاده از نرم افزار SPSS-22 و روش تحلیل کوواریانس تحلیل شد. یافته ها نشان داد آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی، سازگاری زناشویی و ابعاد آن و همچنین رضایت زناشویی و ابعاد آن را افزایش داده است. با توجه به نتایج می توان از این شیوه برای کمک به حفظ بنیان خانواده و بهبود روابط زوجین استفاده کرد.

کلیدواژه ها: حل تعارض، رویکرد اسلامی، سازگاری زناشویی، رضایت زناشویی.

* کارشناس ارشد مشاوره خانواده، کارشناس ارشد فقه و حقوق، دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی، اصفهان، ایران (نویسنده

مستول) abdellahi1397@gmail.com

** استادیار گروه مشاوره، دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی، اصفهان، ایران

مقدمه

خانواده با پیمان ازدواج پایه‌گذاری می‌شود و زن و شوهر ستون اصلی حیاتی‌ترین نهاد اجتماع، یعنی خانواده، را تشکیل می‌دهند. هر قدر روابط میان همسران بهتر، سالم‌تر و پُر جاذبه‌تر باشد زندگی شیرین‌تر و باصفا تر می‌شود (حسینی، ۱۳۹۱، ص ۲۱۶). یکی از مهم‌ترین عواملی که می‌تواند باعث موفقیت ازدواج شود سازگاری زناشویی است. سازگاری زناشویی بر بسیاری از ابعاد زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها تأثیر می‌گذارد. در واقع، سنگ زیربنای عملکرد خوب خانواده است (احمدی و همکاران، ۱۳۸۴، ص ۲۲۱-۲۳۷). سازگاری زناشویی وضعیتی است که در آن زن و شوهر اغلب احساس خوش‌بختی و رضایت دارند و از کنار هم بودن لذت می‌برند (سین‌ها و موکرجی، ۱۹۹۰، ص ۶۳۳-۶۳۶). «سازگاری زناشویی» مفهومی است که پیشرفت دوطرفه در ازدواج را شامل می‌شود. سازگاری در ازدواج از طریق درک مشترک از مباحث، تشریک مساعی، تداوم رفاقت و برآوردن انتظارات جامع از زندگی مشترک مشخص می‌شود (چادھاری و پادل، ۲۰۰۹، ص ۵-۷) و فرآیندی است که در طول زندگی زناشویی شکل می‌گیرد؛ چراکه شناخت سلاقی، شخصیت و رفتارها و شکل‌گیری ارتباطات مؤثر بین زوجین، به زمان نیاز دارد. سازگاری در روابط زناشویی بر جنبه‌های مختلف کیفیت زندگی، از جمله سلامت روانی زوجین، رضایت از زندگی، رضایت از شغل و میزان درآمد، موفقیت تحصیلی و حتی طول عمر تأثیر می‌گذارد (بایرز، ۲۰۰۵، ص ۱۱۳-۱۱۸) و از عواملی چون خصوصیات شخصی، عشق و علاقه، مهارت‌های ارتباطی، تعهد به زندگی، خصوصیات خانوادگی همسر و پای‌بندی به اصول اخلاقی تأثیر می‌پذیرد (سامانی، ۱۳۸۶، ص ۶۵۷-۶۶۸).

اگر در هر یک از عوامل مؤثر در سازگاری زناشویی مشکل جدی به وجود آید، تعارض و ناسازگاری اجتناب‌ناپذیر خواهد بود؛ مثلاً افسردگی، آشفتگی فکری، ملال ذهنی، افکار گزند و آسیب، بیگانگی عاطفی، ناسازگاری خانوادگی و مشکلات خانوادگی (گل‌پرور و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۲۲۳-۲۳۹)، سوءظن و بدگمانی (ذوالفقاری و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۲۴۷-۲۶۱) همگی از عواملی است که می‌تواند منجر به ناسازگاری زناشویی شود و ناسازگاری زناشویی هم در ادامه، باعث بروز تنش،

1. Sinha, P.; Mukerjec, N.

2. Chaudhari, N. P.; Patel, H. J.

3. Byers, E. S.

سردی روابط، گسیختگی انسجام و وحدت خانواده و در نتیجه ایجاد کانونی می‌شود که نه فقط نمی‌تواند نیازهای عاطفی، روانی و امنیتی اعضایش را برآورده کند، بلکه باعث بروز آشفتگی روانی، ناراحتی و مشکلات روانی در اعضا می‌شود و سلامت روانی‌شان را به خطر می‌اندازد (احمد و رید،^۱ ۲۰۰۸، ص ۱۳۱-۱۵۰).

یکی دیگر از مهم‌ترین تعیین‌کننده‌های عملکرد سالم نهاد خانواده، رضایت زناشویی است (گریف،^۲ ۲۰۰۰، ص ۹۴۸-۹۶۲) که رابطه بین فردی نزدیکی است که به انسان‌ها اجازه می‌دهد پذیرفته شوند، مشمول ارزش، احترام و دوست داشته شدن قرار گیرند و فرصت روابط متقابل داشته باشند. در واقع، منظور از رضایت زناشویی، میزان رضایت متقابل زن و شوهر از جاذبه‌های روانی جنسی یکدیگر و برخورداری از بیشترین احساس آرامش و امنیت روانی در زندگی مشترک است (افروز، ۱۳۹۴، ص ۲۲۶). احساس رضایت در زندگی مشترک، تابعی از نوع تعاملات کل اعضای خانواده است و فقدان رضایت زناشویی می‌تواند به توانایی زن و شوهر برای برقراری روابط رضایتمندانه با فرزندان و سایر افراد خارج از خانواده نیز آسیب برساند (آستروم^۳ و همکاران، ۲۰۱۳، ص ۵۲۷-۵۳۱). عوامل مختلفی در ایجاد رضایت زناشویی مؤثر است؛ مثلاً مداتیل و بنشوف^۴ (۲۰۰۸) مشخص کردند که علاوه بر اهمیت ویژگی‌های شخصیتی زوج‌ها در رضایت زناشویی، چهار عامل عشق‌ورزی، وفاداری، مسائل اقتصادی و احترام متقابل به عنوان ملاک‌های مهم و مؤثر در رضایت زناشویی نقش دارند.

فقدان رضایت زناشویی و فقدان سازگاری در زندگی خانوادگی موجب آثار منفی بر روابط زوجین و فرزندان می‌شود و از هم پاشیدگی خانواده و جدایی همسران را در پی دارد (حمید و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۵-۳۴). بدین ترتیب مداخلات کارآمد برای از بین بردن عوامل مؤثر در کاهش سازگاری و رضایتمندی زناشویی می‌تواند تضمین‌کننده حفظ پیوند زناشویی، پایداری بنیان خانواده و سلامت جامعه باشد. نتایج تحقیقات پیشین نشان داده است تعارضات زناشویی یکی از عوامل کاهنده سازگاری و فقدان رضایتمندی زناشویی است و مقدمات فروپاشی روابط زوجین را فراهم می‌آورد (یانگ و لانگ،^۵ ۱۹۹۸، ص ۳۱۷). تعارض زناشویی^۶ نوعی فقدان توافق مداوم و معنادار

1. Ahmad, S.; Reid, D. W.

2. Greeff, A. P.

3. Astrom, M.; Asplund, K.; Astrom, T.

4. Madathil, J.; Benschoff, J. M.

5. Young, E. M.; Long, L.

6. Marital Conflict

بین دو همسر است که یکی از آنها، آن را گزارش می‌کند. منظور از «معنادار بودن»، تأثیر این مسئله بر عملکرد همسران و منظور از «مداوم»، اشاره به اختلافاتی است که به مرور زمان از بین نمی‌رود (تهرانی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۰۵-۱۲۴). تعارض زوجین زمانی به وجود می‌آید که همسران در همکاری و تصمیمات مشترکشان با هم اختلاف پیدا می‌کنند، که این اختلافات را می‌توان در پیوستاری از تعارض خفیف تا تعارض کامل طبقه‌بندی کرد (افخمی و همکاران، ۱۳۸۶، ص ۴۳۱-۴۴۲). در سطح نهاد خانواده عواقب تعارض به وجود آمده نه فقط گریبانگیر همه اعضای آن خانواده می‌شود، بلکه خویشان، نزدیکان و آشنایان را هم تحت تأثیر قرار می‌دهد. این تعارضات می‌تواند منجر به ضعیف شدن روابط زناشویی، ضعیف شدن سازگاری کودکان، احتمال افزایش تعارض بین والدین و فرزندان و نیز بین خویشاوندان شود (فخرایی و منصوریان، ۱۳۸۶، ص ۷۵-۱۱۳). رویکردهای مختلفی در زمینه کاهش تعارضات زناشویی وجود دارد که محققان در طول سال‌ها به دنبال سنجش و اعتبار و کارایی آنها بوده‌اند. در این میان درمان‌های دینی و معنوی جایگاه خاصی دارد. دین اسلام، به عنوان مکتبی جامع، آموزه‌های فراوانی برای ابعاد مختلف زندگی بشر فراهم کرده است که بخشی از این آموزه‌ها به صورت ویژه و دقیق به حوزه خانواده مربوط می‌شود. پیامبر ﷺ و امامان علیهم‌السلام راجع به نحوه تعاملاتی که اعضای خانواده برای برخورداری از زندگی سالم می‌توانند داشته باشند دستورها و رهنمودهایی داده‌اند که بر اساس تفاوت‌های طبیعی زن و مرد و وظایف و نقش‌های مکمل‌شان است (نجفی یزدی، ۱۳۸۵، ص ۲۴۵). در آموزه‌های اسلامی، توصیه‌های اعتقادی، اخلاقی و معنوی متعددی برای ارتقای مناسبات زوج‌ها و حل تعارضاتشان به چشم می‌خورد (سالاری‌فر و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۳۷-۶۸). همچنین، دین اسلام برای برقراری امنیت، ایجاد اعتماد و افزایش صمیمیت زوجین و نیز کاهش تعارضات زناشویی رعایت اصول ارتباطی ویژه‌ای را الزامی می‌داند. این اصول شامل رعایت حقوق متقابل (بقره: ۲۲۸)، محبت و مودت به یکدیگر (روم: ۲۱)، راست‌گویی و صداقت (نحل: ۱۰۵)، گرایش زوج‌ها به فضایل اخلاقی و یاد خدا و پرهیز از رذایل اخلاقی (رعد: ۲۸ و ۲۹؛ مائده: ۵)، حق‌شناسی و سپاس‌گزاری (ابراهیم: ۷)، پرهیز از بدگمانی (حجرات: ۱۲)، پاسخ‌گویی به نیازهای جنسی (آل عمران: ۱۴)، آرامش‌دهی به یکدیگر (اعراف: ۱۸۹)، دوست‌داشتن و مهرورزی و معاشرت نیکو با همسر (نساء: ۱۹)، عفو و گذشت و نرمی زبان و بیان خوش (بقره: ۸۳)، نرمی و ملاطفت و نداشتن زبانی تند و پر خاشاک (آل عمران: ۱۵۹) است.

با توجه به اینکه اسلام دین اکثریت خانواده‌های ایرانی است و جایگاه درخور توجه و ویژه‌ای در زندگی‌شان دارد، بررسی تأثیر آموزه‌های مبتنی بر فرهنگ اسلامی بر خانواده و روابط زوجین درخور توجه است. با مروری بر پیشینه پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه تعارضات زناشویی و مرور متون و منابع موجود و مرتبط مشخص می‌شود که گرچه برخی پژوهش‌ها مهارت‌هایی را در زمینه زندگی زناشویی (هم در قالب عناوین روان‌شناسی و هم در چارچوب اسلامی) آموزش داده‌اند، اما در بسیاری از آنها به جنبه‌های فرهنگی، مذهبی و بومی توجه نشده است، در حالی که بافت فرهنگی مذهبی، که زوجین در آن زندگی می‌کنند، می‌تواند در سبک زندگی‌شان و متعاقباً سازگاری و رضایتشان از زندگی تأثیرگذار باشد. با توجه به اینکه یکی از دلایل اولیه بروز ناسازگاری و نارضایتی زناشویی و مسائل بعدی آن، ناآگاهی زوجین از مهارت‌های حل تعارض در زندگی زناشویی است و از طرفی خلأهای بسیاری در آثار پژوهشی این حوزه وجود دارد، و نیز با توجه به غنای تعالیم اسلامی در زمینه‌های مختلف زندگی، از جمله زندگی زناشویی، و همچنین فرهنگ ایرانی اسلامی مردم کشور ما، انجام‌دادن پژوهش‌های دقیق در این زمینه ضروری به نظر می‌رسد. لذا هدف از پژوهش حاضر بررسی اثربخشی آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر سازگاری و رضایت زناشویی است.

روش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر نوع شبه‌آزمایشی با پیش‌آزمون، پس‌آزمون همراه با گروه آزمایش و کنترل بود. جامعه آماری این پژوهش کلیه زوجینی بود که به سبب تعارضات زناشویی در سال ۱۴۰۰ به مراکز مشاوره خانواده شهر اصفهان مراجعه کرده بودند. برای نمونه‌گیری، نخست، سه مرکز به شیوه در دسترس از بین مراکزی که حاضر به همکاری با محققان بودند انتخاب شد و پس از اعلام فراخوان از بین زوجینی که برای شرکت در تحقیق اعلام آمادگی کرده بودند و ملاک‌های ورود به تحقیق را داشتند ۳۲ زوج به روش تصادفی ساده و از طریق قرعه‌کشی انتخاب شدند و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه جای گرفتند. بدین ترتیب در هر کدام از گروه‌های آزمایش و گواه ۱۶ زوج قرار گرفتند. ملاک‌های ورود به طرح تحقیق و خروج از آن چنین بود:

معیارهای ورود

۱. زوجین حداقل دو سال از زندگی زناشویی‌شان گذشته باشد.

۲. داشتن حداقل تحصیلات دیپلم.
۳. زوجین بین ۲۰ تا ۴۵ ساله باشند.
۴. زوجین قصد ادامه زندگی با یکدیگر را داشته باشند.
۵. سطح پایین کیفیت رضایت زناشویی که بر اساس میانگین نمره‌های هر زوج در ابزارهای پژوهش محاسبه شد.

معیارهای خروج

۱. تمایل نداشتن به ادامه همکاری
۲. استفاده از هر گونه مشروبات الکلی، مواد مخدر، داروهای روان‌گردان
۳. شرکت نکردن در بیش از دو جلسه

ابزار پژوهش

در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات زوج‌ها از دو پرسش‌نامه استفاده شد:

۱. پرسش‌نامه سازگاری زناشویی: پرسش‌نامه سازگاری زناشویی DAS نوعی مقیاس خودگزارشگری است که ۳۲ پرسش دارد و اسپانیر^۱ در ۱۹۷۶ برای سنجش سازگاری زوجین تدوین کرده است. نمره کل مقیاس از صفر تا ۱۵۰ متغیر است، که نمره برابر یا بیشتر از ۱۰۰ به معنای سازگاری افراد، و نمرات کمتر از ۱۰۰ به معنای فقدان سازگاری و تفاهم خانوادگی است. اسپانیر ضریب همسانی درونی این مقیاس را از ۰/۹۲ تا ۰/۹۶ و روایی کلی این مقیاس را ۰/۸۶ گزارش کرده است. این ابزار برای چند هدف ساخته شده است. از کل نمرات این مقیاس برای بررسی سازگاری و رضایت کلی فرد در روابط صمیمانه استفاده می‌شود. همچنین، این مقیاس توانایی سنجش چهار بُعد از رابطه را نیز دارد که عبارت‌اند از: رضایتمندی طرفینی، همبستگی طرفینی، توافق طرفینی و ابراز محبت. اسپانیر قابلیت اعتماد مقیاس‌های فرعی را به ترتیب ۰/۹۴ برای رضایتمندی طرفینی، ۰/۹ برای توافق طرفینی، ۰/۸۶ برای همبستگی طرفینی و ۰/۷۳ برای ابراز محبت، گزارش کرده است (اسپانیر، ۱۹۷۶). ملازاده و همکاران (۱۳۸۱) ضریب بازآزمایی این مقیاس را معادل ۰/۸۶ و آلفای کرونباخ این مقیاس را معادل ۰/۹۸ گزارش کرده‌اند.

1. Spanier, G. B.

۲. پرسش‌نامه رضایت زناشویی: برای بررسی میزان رضایت زناشویی، از فرم کوتاه پرسش‌نامه رضایت زناشویی انریچ^۱ استفاده شده، که شامل ۴۷ پرسش است و السون (به نقل از: نثانی، ۱۳۷۹) تدوین کرده است. این پرسش‌نامه چهار مقیاس دارد که عبارت‌اند از: تحریف آرمانی، رضایت زناشویی، ارتباطات و حل تعارض. مقیاس تحریف آرمانی، گرایش زوجین را در پاسخ به پرسش‌ها بر اساس رفتارهای پسندیده اجتماعی اندازه‌گیری می‌کند. نمره بالا نشان‌دهنده باورهای غیرواقع‌بینانه درباره رابطه زناشویی است. مقیاس رضایت زناشویی، رضایت و انطباق افراد با ده جنبه رابطه زناشویی را اندازه‌گیری می‌کند که عبارت‌اند از: موضوعات شخصیتی، ارتباط زناشویی، حل تعارض، مدیریت مالی، فعالیت‌های اوقات فراغت، روابط جنسی، ازدواج و فرزندان، اقوام و دوستان، نقش‌های مساوات‌طلبی و جهت‌گیری مذهبی. نمره بالا نشان‌دهنده رضایت زناشویی بالاست. مقیاس ارتباطات، احساسات، نگرش‌ها و اعتقادات شخص راجع به میزان و چگونگی روابط زناشویی را می‌سنجد. نمره بالا نشان‌دهنده آگاهی زن و شوهر و رضایت از سطح و نوع ارتباط در روابطشان است و نمره پایین نشان‌دهنده فقدان رضایت از ارتباط است. مقیاس حل تعارض، نگرش‌ها، احساسات و اعتقادات همسر را در به وجود آوردن یا حل تعارض و نیز روش‌های زوجین را در پایان‌دادن به جر و بحث‌ها ارزیابی می‌کند. نمره بالا نشان‌دهنده نگرش‌های واقع‌گرایانه درباره تعارضات موجود در روابط زناشویی است و نمره پایین، نشان‌دهنده نارضایتی از شیوه حل تعارضات است. این پرسش‌نامه طبق طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای (کاملاً موافقم، موافقم، نظری ندارم، مخالفم، کاملاً مخالفم) نمره‌گذاری می‌شود. ضریب آلفای این پرسش‌نامه را دیوید السون و امی السون در سال ۲۰۰۰ برای مقیاس‌های رضایت زناشویی، ارتباط، حل تعارض و تحریف آرمانی به ترتیب ۰/۸۶، ۰/۸۰، ۰/۸۴، ۰/۸۳ و اعتبار بازآزمایی پرسش‌نامه برای هر مقیاس آزمون را به ترتیب ۰/۸۶، ۰/۸۱، ۰/۹۰، ۰/۹۲ گزارش کرده‌اند. سلیمانیان (۱۳۷۳) ضریب آلفای این پرسش‌نامه را ۰/۹۳ گزارش کرده است.

برای اجرای این پژوهش پس از انتخاب نمونه و جایگزینی افراد در دو گروه آزمایش و گواه، نخست دو پرسش‌نامه سازگاری زناشویی و رضایتمندی زناشویی به عنوان پیش‌آزمون در هر دو گروه اجرا شد. سپس برای آزمودنی‌های گروه آزمایش جلسات آموزش گروهی حل تعارض زوجین

1. Four ENRICH Couple Scales

با رویکرد اسلامی برگزار گردید. برای گروه گواه در طول انجام‌دادن پژوهش مداخله‌ای اعمال نشد و جلسات آموزشی برایشان پس از گرفتن پس‌آزمون برگزار شد. پس از اتمام جلسات آموزشی مجدداً دو پرسش‌نامه سازگاری و رضایتمندی زناشویی به عنوان پس‌آزمون در هر دو گروه اجرا شد. تعداد جلسات آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی ده جلسه بود. این جلسات هر هفته یک بار و به مدت یک ساعت و نیم (نود دقیقه) برگزار می‌شد. محتوای جلسات آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی با اقتباس از برنامه آموزشی فاطمی‌نیک، سودانی و مهرابی‌زاده هنرمند (۱۳۹۶)، تحت عنوان «اثربخشی آموزه‌های دینی بر تعارضات زناشویی زوج‌ها» و با بهره‌گیری از منابع علمی، اعم از کتاب‌ها و مقالات داخلی و خارجی درباره موضوع در دست پژوهش و همچنین آیات قرآن کریم و احادیث ائمه علیهم‌السلام، و به روش توصیفی تحلیلی جمع‌آوری، دسته‌بندی و تجزیه و تحلیل شده و پس از تأیید استادان مرتبط، به صورت ده جلسه آموزشی تنظیم و تدوین شده است. خلاصه محتوای جلسات آموزشی گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱: محتوای جلسات آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی

جلسه	عنوان	محتوا
اول	معارفه و بیان قوانین، برنامه‌ها و اهداف جلسات آموزشی	برقراری ارتباط، معرفی اعضا و آشنایی آنها با یکدیگر، بیان قوانین گروه، اهداف و برنامه دوره آموزشی، گرفتن تعهد از شرکت‌کنندگان برای حضور در جلسات، معرفی برنامه آموزشی و سرفصل جلسات
دوم	آموزش مهارت‌های ارتباط کلامی و غیرکلامی بین زوجین از دیدگاه اسلام	آشنایی با تعریف ارتباط، تبیین اهمیت ارتباط در زندگی زوجین، شناسایی مؤلفه‌های ارتباط و اهمیت آنها، آموزش سبک ارتباطی صحیح (کلامی و غیرکلامی)، آموزش گوش‌دادن فعال و بیان مزایا و مهارت‌های آن و آشنایی با دلایل درک اشتباه از پیام، تفاوت‌های جنسیتی، قواعد زن و مرد در ارتباط و موانع ارتباطی دیدگاه اسلام و روان‌شناسی
سوم	چرخه آگاهی (شناسایی و ابراز احساسات، نیازها و تقاضاها، شکایات)	شناسایی احساسات و راه‌های ابراز احساسات، نیازها و تقاضا و نحوه ابراز شکایات، مهارت‌های حرف‌زدن و آموزش تعاملات عاطفی، محبت و همدلی، فهم بهتر نیازها و خواست‌های روانی هیجانی یکدیگر و برانگیختن رفتارهای خودجوش صادقانه، مرتبط و صمیمانه‌تر در دیگری برای افزایش درک مشکلات و نیز افزایش درک مشکلات و دیدگاه‌های زوج‌ها از نگاه یکدیگر، از دیدگاه اسلام و روان‌شناسی
چهارم	بررسی راهکارهای اسلام برای مهار خشم و پرخاشگری بین زوجین	آشنایی با ماهیت و تعریف خشم، اهمیت کنترل پرخاشگری، شیوه‌های مدیریت خشم، آرام‌سازی، حواس‌پرتی و بحث درباره چگونگی رفع اختلافات بین زن و شوهر و کاهش‌دادن کینه و کدورت بین زوجین و پرهیز از خشم و سخت‌گیری علیه همسر و خودگویی‌های مثبت و مقابله با افکار منفی و ابراز سازگارانۀ خشم از دیدگاه اسلام

جلسه	عنوان	محتوا
پنجم	حل تعارض زوجین از دیدگاه اسلام	آشنایی با تعریف تعارض و زمینه‌های ایجاد تعارض و اختلاف، روش‌های غیر مؤثر حل تعارض و اختلاف و توضیح سبک‌های حل اختلاف، آشنایی با قواعد مهارت مذاکره، گام‌های حل مسئله، روش‌های مؤثر حل تعارض و اختلاف از دیدگاه اسلام
ششم	اهمیت رعایت حریم در روابط جنسی و آداب آمیزش جنسی از دیدگاه اسلام	آشنایی با اهمیت رابطه جنسی در زندگی زناشویی، تقدیس رابطه جنسی، آموزش مهارت‌های جنسی، راه‌های لذت‌بردن هر چه بیشتر از رابطه جنسی و وظایف زن و شوهر در این زمینه، از دیدگاه آیات و روایات
هفتم	رفت و آمد فامیلی و نقش‌های جنسیتی و حفظ مرزهای زناشویی	آشنایی با اهمیت ارتباطات فامیلی، آشنایی با حیطه‌های اختلاف نظر زوجین با همسرشان، یادگیری چرخه نگه‌دارنده اختلاف راجع به خانواده‌های اصلی، چگونگی بازسازی روابط زوج‌ها با خانواده همسر و با یکدیگر، مشکلات و عوارض ارتباط با فامیل، مرزها و نوع مرزبندی و نقش‌های جنسیتی، هماهنگی در تربیت فرزندان و حفظ مرزهای زناشویی
هشتم	آشنایی با مسئولیت‌های متقابل زن و شوهر و متقابل زن و شوهر و مدیریت مالی از دیدگاه اسلام	بیان مسئولیت‌های متقابل زن و شوهر در قبال یکدیگر در زندگی زناشویی از دیدگاه اسلام، همچنین آموزش مهارت‌های اقتصادی در اسلام، بررسی اهمیت توجه به اقتصاد خانواده در اسلام، زندگی همراه با قناعت
نهم	نقش ایمان به خدا و پای‌بندی مذهبی در زندگی زناشویی زوجین	آشنایی با دو حیطه مذهب: اعتقادات مذهبی (اعتقاد و باور به خداوند با تمام صفات الاهی، اعتقاد و باور به انبیای الاهی و نبی مکرم اسلام و ائمه علیهم‌السلام)، اعتقاد و باور به معاد و نتایج اعمال و اعتقاد و باور به مقدس بودن ازدواج) و پای‌بندی‌های مذهبی (انجام‌دادن واجبات و ترک محرمات)، آشنایی با اهمیت نقش مذهب در زندگی زناشویی زوجین
دهم	اختتامیه	جمع‌بندی، تعمیم آموخته‌ها و گرفتن بازخورد، مرور نظریه کل کارگاه‌ها، کار عملی زوجین و ماهرشدن در مهارت‌ها، رفع اشکال و پاسخ به پرسش‌ها و گرفتن بازخورد از مراجعان

یافته‌ها

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها علاوه بر آمار توصیفی شامل محاسبه میانگین و انحراف معیار، از روش آماری استنباطی تحلیل کوواریانس استفاده شد. داده‌های حاصل از پیش‌آزمون و پس‌آزمون با استفاده از نرم‌افزار SPSS-22 تحلیل شد.

در بخش یافته‌های توصیفی، میانگین و انحراف معیار سازگاری زناشویی و رضایتمندی زناشویی و خرده‌مقیاس‌هایشان در پیش‌آزمون و پس‌آزمون در جدول ۲ درج شده است.

جدول ۲: میانگین و انحراف معیار رضایتمندی و سازگاری زناشویی و خرده‌مقیاس‌هایشان در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

مقیاس ها و خرده مقیاس ها / گروه ها		مردان		زنان	
مرحله	گروه	میانگین	انحراف معیار	مرحله	میانگین
ارتباطات	پیش آزمون	۲۶/۸۸	۴/۱۳	پیش آزمون	۲۷/۰۶
	گواه	۲۳/۹۴	۴/۱۷	گواه	۲۶/۰۶
	پس آزمون	۳۲/۲۵	۴/۱۷	پس آزمون	۳۱/۸۱
	گواه	۲۳/۰۶	۳/۶۶	گواه	۲۴/۵۶
حل تعارضات	پیش آزمون	۲۷/۱۹	۳/۴۸	پیش آزمون	۲۶/۴۴
	گواه	۲۴/۳۸	۴/۴۴	گواه	۲۶
	پس آزمون	۳۲/۱۳	۳/۷۰	پس آزمون	۳۰/۹۴
	گواه	۲۴/۵۰	۴/۴۹	گواه	۲۵/۶۹
رضایت زناشویی	پیش آزمون	۲۸/۹۴	۳/۸۰	پیش آزمون	۲۶/۸۱
	گواه	۲۶/۹۴	۳/۳۰	گواه	۲۴/۴۴
	پس آزمون	۳۴/۲۵	۴/۶۷	پس آزمون	۳۲/۰۶
	گواه	۲۶/۵۰	۳/۵۰	گواه	۲۴
تحریف آرمانی	پیش آزمون	۱۴/۵۶	۳/۱۲	پیش آزمون	۱۲/۳۱
	گواه	۱۳/۰۶	۲/۵۹	گواه	۱۱/۰۶
	پس آزمون	۱۸/۴۴	۳/۱۴	پس آزمون	۱۶/۵۰
	گواه	۱۲/۶۳	۲/۷۰	گواه	۱۰/۸۸
نمره کل رضایتمندی زناشویی	پیش آزمون	۹۷/۵۶	۱۱/۳۰	پیش آزمون	۹۲/۶۳
	گواه	۸۸/۳۱	۱۳/۱۲	گواه	۸۶/۱۹
	پس آزمون	۱۱۶/۵۰	۱۲/۵۰	پس آزمون	۱۱۱/۳۱
	گواه	۸۶/۶۹	۱۳/۱۵	گواه	۸۵/۰۶
همبستگی	پیش آزمون	۸/۵۰	۳/۶۲	پیش آزمون	۷/۸۸
	گواه	۸/۶۳	۳/۲۸	گواه	۷/۱۹
	پس آزمون	۱۳/۷۵	۳/۹۴	پس آزمون	۱۲/۸۱
	گواه	۸/۱۹	۳/۵۴	گواه	۶/۹۴
توافق	پیش آزمون	۲۷/۷۵	۷/۵۹	پیش آزمون	۲۸/۳۸
	گواه	۲۸/۱۹	۸/۲۵	گواه	۲۸/۱۳
	پس آزمون	۳۶/۵۰	۷/۶۳	پس آزمون	۳۵/۳۸
	گواه	۲۷/۱۹	۸/۲۵	گواه	۲۷/۸۱
ابراز محبت	پیش آزمون	۴/۶۳	۲/۵۳	پیش آزمون	۳/۶۹
	گواه	۵/۰۶	۲/۴۴	گواه	۳/۵۶
	پس آزمون	۸/۲۵	۲/۵۷	پس آزمون	۷/۰۶
	گواه	۴/۳۸	۲/۳۶	گواه	۳/۴۴
رضایت	پیش آزمون	۲۶/۹۴	۶/۵۹	پیش آزمون	۲۴/۶۹

مقیاس ها و خرده مقیاس ها / گروه ها				مردان				زنان			
مرحله	گروه	میانگین	انحراف معیار	مرحله	گروه	میانگین	انحراف معیار	مرحله	گروه	میانگین	انحراف معیار
	گواه	۲۷/۵۶	۶/۸۸		گواه	۲۵/۱۳	۶/۷۶		گواه	۲۵/۱۳	۶/۷۶
پس آزمون	آزمایش	۳۴/۱۹	۵/۵۳	پس آزمون	آزمایش	۳۲/۸۱	۵/۹۷		آزمایش	۳۲/۸۱	۵/۹۷
	گواه	۲۷/۱۳	۶/۸۷		گواه	۲۵/۴۴	۷/۰۴		گواه	۲۵/۴۴	۷/۰۴
پیش آزمون	آزمایش	۶۸/۴۴	۱۷/۴۶	پیش آزمون	آزمایش	۶۳/۶۴	۱۵/۶۷		آزمایش	۶۳/۶۴	۱۵/۶۷
	گواه	۶۸/۸۱	۱۵/۰۳		گواه	۶۴/۱۳	۱۷/۰۴		گواه	۶۴/۱۳	۱۷/۰۴
پس آزمون	آزمایش	۹۲/۸۸	۱۶/۲۹	پس آزمون	آزمایش	۸۸	۱۶/۷۰		آزمایش	۸۸	۱۶/۷۰
	گواه	۶۷/۰۶	۱۷/۱۸		گواه	۶۳/۶۹	۱۷/۷۰		گواه	۶۳/۶۹	۱۷/۷۰

با توجه به یافته‌های جدول ۲، نمرات پس آزمون رضایتمندی زناشویی و سازگاری و خرده‌مقیاس‌هایشان در هر دو گروه زنان و مردان گروه آزمایش نسبت به پیش آزمون افزایش یافته، ولی در گروه گواه نمرات پس آزمون نسبت به نمرات پیش آزمون تغییر چندانی نداشته است.

با توجه به اینکه تحقیق حاضر از نوع شبه‌آزمایشی با پیش آزمون و پس آزمون بود، برای تحلیل داده‌ها از تحلیل کوواریانس استفاده کردیم. بدین منظور نخست پیش فرض‌های این آزمون بررسی شد. برای بررسی نرمال بودن توزیع متغیرهای وابسته از آزمون شاپیرو-ویلک استفاده شد. نتایج این آزمون در جدول ۳ درج شده است.

جدول ۳: آزمون شاپیرو - ویلک مربوط به متغیرهای پژوهش

متغیر پژوهش	جنسیت	آماره آزمون شاپیرو-ویلک	درجه آزادی	سطح معناداری
رضایت	زنان	۰/۹۶۷	۳۲	۰/۴۱۸
	مردان	۰/۹۵۳	۳۲	۰/۱۸۱
همبستگی	زنان	۰/۹۶۰	۳۲	۰/۲۷۷
	مردان	۰/۹۵۵	۳۲	۰/۲۰۳
توافق	زنان	۰/۹۶۶	۳۲	۰/۳۸۶
	مردان	۰/۹۷۶	۳۲	۰/۶۹۳
ابراز محبت	زنان	۰/۹۶۹	۳۲	۰/۴۶۳
	مردان	۰/۹۷۶	۳۲	۰/۶۷۵
رضایت زناشویی	زنان	۰/۹۶۹	۳۲	۰/۴۶۰
	مردان	۰/۹۳۹	۳۲	۰/۰۷۲
ارتباطات	زنان	۰/۹۷۷	۳۲	۰/۷۱۱
	مردان	۰/۹۶۸	۳۲	۰/۴۳۸
حل تعارض	زنان	۰/۹۴۴	۳۲	۰/۰۹۸
	مردان	۰/۹۶۳	۳۲	۰/۳۳۱
تحریف آرمانی	زنان	۰/۹۶۶	۳۲	۰/۳۹۷
	مردان	۰/۹۸۷	۳۲	۰/۹۶۱

همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد، با توجه به اینکه سطح معناداری برای زنان و مردان بزرگ‌تر از ۰/۰۵ به دست آمده است، می‌توان نتیجه گرفت با اطمینان ۹۵ درصد متغیرهای پژوهش از توزیع نرمال پیروی می‌کنند.

برای بررسی همگونی واریانس‌ها در گروه‌های بررسی شده از آزمون لون استفاده شد که نتایج این آزمون در جدول ۴ گزارش شده است.

جدول ۴: آزمون همگونی واریانس در دو گروه آزمایش و کنترل

متغیر وابسته	جنسیت	آماره آزمون لون	سطح معناداری	متغیر وابسته	جنسیت	آماره آزمون لون	سطح معناداری
رضایت	زنان	۰/۱۴۶	۰/۷۰۶	رضایت زناشویی	زنان	۲/۶۹۱	۰/۱۱۱
	مردان	۱/۱۷۳	۰/۲۸۷		مردان	۰/۸۴۸	۰/۳۶۴
همبستگی	زنان	۲/۵۷۹	۰/۱۱۹	ارتباطات	زنان	۲/۹۲۰	۰/۰۹۸
	مردان	۳/۵۹۷	۰/۰۶۸		مردان	۳/۷۰۲	۰/۰۶۴
توافق	زنان	۰/۰۰۹	۰/۹۲۶	حل تعارض	زنان	۲/۸۷۷	۰/۱۰۰
	مردان	۰/۰۲۸	۰/۸۶۸		مردان	۱/۳۸۴	۰/۲۴۹
ابراز محبت	زنان	۰/۹۱۱	۰/۰۳۴	تحریف آرمانی	زنان	۰/۵۹۸	۰/۴۴۶
	مردان	۰/۰۹۰	۰/۷۶۶		مردان	۰/۲۲۰	۰/۶۴۲

چنان‌که می‌بینیم، در همه اینها فرض همگونی واریانس متغیرها در دو گروه آزمایش و کنترل با اطمینان ۹۵ درصد پذیرفته شده است. برای بررسی فرض همگونی شیب خط رگرسیون در گروه‌های بررسی شده، اثر تعاملی آموزش با نمرات پیش‌آزمون محاسبه شده که نتایج در جدول ۵ درج شده است.

جدول ۵: آزمون بررسی همگونی شیب خط رگرسیون در گروه‌های آزمایش و کنترل

متغیر پژوهش	جنسیت	آماره آزمون	سطح معناداری	متغیر پژوهش	جنسیت	آماره آزمون	سطح معناداری
اثر تعاملی آموزش و	زنان	۰/۰۲۳	۰/۸۸۱	اثر تعاملی آموزش و	زنان	۰/۰۳۹	۰/۸۴۵
پیش‌آزمون رضایت	مردان	۰/۵۷۴	۰/۴۵۷	رضایت زناشویی	مردان	۰/۰۹۵	۰/۷۶۱
اثر تعاملی آموزش و	زنان	۰/۵۴۳	۰/۴۶۹	اثر تعاملی آموزش و	زنان	۰/۳۲۵	۰/۵۷۵
پیش‌آزمون همبستگی	مردان	۰/۴۲۷	۰/۵۲۰	ارتباطات	مردان	۲/۶۶۹	۰/۱۱۷
اثر تعاملی آموزش و	زنان	۱/۷۹۶	۰/۱۹۴	اثر تعاملی آموزش و	زنان	۱/۶۶۶	۰/۲۱۰
پیش‌آزمون توافق	مردان	۰/۶۸۱	۰/۰۱۱	حل تعارض	مردان	۰/۶۰۳	۰/۴۴۶
اثر تعاملی آموزش و	زنان	۰/۲۲۶	۰/۶۳۹	اثر تعاملی آموزش و	زنان	۰/۹۵۶	۰/۳۳۹
پیش‌آزمون ابراز محبت	مردان	۰/۰۰۶	۰/۹۴۰	تحریف آرمانی	مردان	۱/۳۰۸	۰/۲۶۵

یافته‌های این جدول نشان می‌دهد هیچ کدام از اثرات معنادار نیستند. این معنادار نبودن از ثابت بودن شیب خط رگرسیون در دو گروه کنترل و آزمایش و برقرار بودن پیش فرض حکایت دارد. پس از بررسی پیش فرض‌های تحقیق، برای آزمون فرضیه‌های تحقیق از تحلیل کوواریانس استفاده شد. فرضیه اول پژوهش: آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر افزایش سازگاری زناشویی مؤثر است.

فرضیه دوم پژوهش: آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر افزایش رضایتمندی زناشویی مؤثر است.

نتایج حاصل از تحلیل کوواریانس در جداول شماره ۶ و ۷ درج شده است.

جدول ۶: خلاصه نتایج آزمون تحلیل کوواریانس سازگاری و رضایتمندی زناشویی و مؤلفه‌های آن‌ها در مردان

متغیر	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
همبستگی	پیش‌آزمون	۶۰۸/۹۸۹**	۱	۱۲۱/۷۹۸	۵۲/۷۹۷	۰/۰۰۰
	گروه	۲۳۲/۳۷۶**	۱	۲۳۲/۳۷۶	۱۰۰/۷۳۰	۰/۰۰۰
	خطا	۵۹/۹۸۰	۲۶	۰/۴۰۸		
توافق	پیش‌آزمون	۶۹۳/۷۸۱**	۱	۶۹۳/۷۸۱	۱۲/۲۶۹	۰/۰۰۱
	گروه	۶۹۳/۷۸۱**	۱	۶۹۳/۷۸۱	۱۲/۲۶۹	۰/۰۰۱
	خطا	۱۶۹۶/۴۳۸	۲۶	۵۶/۵۴۸		
ابراز محبت	پیش‌آزمون	۲۹۶/۰۱۹**	۱	۵۹/۲۰۴	۲۲۴/۵۰۷	۰/۰۰۰
	گروه	۹۲/۴۶۲**	۱	۹۲/۴۶۲	۳۵۰/۶۲۷	۰/۰۰۰
	خطا	۶۶/۸۵۶	۲۶	۱/۰۰۹		
رضایت دونفری	پیش‌آزمون	۱۴۲۰/۴۹۵**	۱	۲۸۴/۰۹۹	۵۱/۰۳۹	۰/۰۰۰
	گروه	۴۶۰/۱۹۳**	۱	۴۶۰/۱۹۳	۸۲/۶۷۵	۰/۰۰۰
	خطا	۱۴۴/۷۲۴	۲۶	۱/۳۱۱		
ارتباطات	پیش‌آزمون	۱۸۹/۷۷۳**	۱	۱۸۹/۷۷۳	۲۱۷/۵۰۲	۰/۰۰۰
	گروه	۲۸۶/۶۳۵**	۱	۲۸۶/۶۳۵	۳۲۸/۵۱۷	۰/۰۰۰
	خطا	۲۲/۶۵۸	۲۶	۰/۸۷۳		
حل تعارضات	پیش‌آزمون	۹۴۴/۳۶۷**	۱	۱۸۸/۸۷۳	۱۷۲/۲۶۰	۰/۰۰۰
	گروه	۱۵۰/۴۶۷**	۱	۱۵۰/۴۶۷	۱۳۷/۲۳۱	۰/۰۰۰
	خطا	۲۸/۵۰۸	۲۶	۱/۰۹۶		

متغیر	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
رضایت زناشویی	پیش آزمون	۸۳۵/۸۸۷**	۱	۱۶۷/۱۷۷	۲۷/۹۳۲	۰/۰۰۰
	گروه	۲۲۵/۵۲۱**	۱	۲۲۵/۵۲۱	۳۷/۶۸۰	۰/۰۰۰
تحریف آرمانی	خطا	۱۵۵/۶۱۳	۲۶	۱/۵۴۵		
	پیش آزمون	۴۸۳/۸۵۷**	۱	۹۶/۷۷۱	۵۷/۰۳۸	۰/۰۰۰
	گروه	۱۲۲/۴۰۱**	۱	۱۲۲/۴۰۱	۷۲/۱۴۴	۰/۰۰۰
	خطا	۴۴/۱۱۲	۲۶	۱/۶۹۷		

جدول ۷: خلاصه نتایج آزمون تحلیل کوواریانس سازگاری و رضایتمندی زناشویی و مؤلفه‌های آن‌ها در زنان

متغیر	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
همبستگی	پیش آزمون	۶۳۰/۴۶۹**	۱	۱۲۵/۰۹۴	۸۸/۵۳۳	۰/۰۰۰
	گروه	۲۰۹/۴۸۳**	۱	۲۰۹/۴۸۳	۱۴۷/۰۸۲	۰/۰۰۰
توافق	خطا	۳۷/۰۳۱	۲۶	۳/۲۲۸		
	پیش آزمون	۲۷۵۰/۶۵۵**	۱	۵۵۰/۱۳۱	۱۸۵/۶۰۴	۰/۰۰۰
	گروه	۴۱۲/۷۲۷**	۱	۴۱۲/۷۲۷	۱۳۹/۲۴۶	۰/۰۰۰
	خطا	۷۷/۰۶۴	۲۶	۲/۹۶۴		
ابراز محبت	پیش آزمون	۲۹۰/۶۳۱**	۱	۵۸/۱۲۶	۹۸/۳۳۳	۰/۰۰۰
	گروه	۹۴/۸۸۱**	۱	۹۴/۸۸۱	۱۶۰/۵۱۲	۰/۰۰۰
رضایت دونفری	خطا	۱۵/۳۶۹	۲۶	۰/۵۹۱		
	پیش آزمون	۱۶۲۹/۵۶۳**	۱	۳۲۵/۹۱۳	۱۰۰/۹۵۳	۰/۰۰۰
	گروه	۴۷۷/۶۰۹**	۱	۴۷۷/۶۰۹	۱۴۷/۹۴۲	۰/۰۰۰
	خطا	۸۳/۹۳۷	۲۶	۲/۲۲۸		
ارتباطات	پیش آزمون	۱۰۵۸/۲۴۷**	۱	۲۱۱/۶۴۹	۱۱۳/۱۶۳	۰/۰۰۰
	گروه	۲۰۲/۶۵۹**	۱	۲۰۲/۶۵۹	۱۰۸/۳۵۶	۰/۰۰۰
حل تعارضات	خطا	۴۸/۶۲۸	۲۶	۱/۸۷۰		
	پیش آزمون	۴۳۸/۴۲۹**	۱	۸۷/۶۸۶	۴۷/۰۶۰	۰/۰۰۰
	گروه	۱۶۵/۰۱۹**	۱	۱۶۵/۰۱۹	۸۸/۵۶۳	۰/۰۰۰
	خطا	۴۸/۴۴۶	۲۶	۱۸/۸۶۳		
رضایت زناشویی	پیش آزمون	۱۰۵۴/۸۶۸**	۱	۲۱۰/۹۷۴	۱۶۰/۸۵۶	۰/۰۰۰
	گروه	۲۴۴/۲۳۹**	۱	۲۴۴/۱۳۹	۱۸۶/۲۱۹	۰/۰۰۰

پژوهش‌های روان‌شناسی

۳۴

پژوهش‌های روان‌شناسی اسلامی

پاییز و زمستان ۱۴۰۲

متغیر	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
خطا	خطا	۳۴/۱۰۱	۲۶	۱/۳۱۲		
تحریف آرمانی	پیش آزمون	۴۰۴/۱۲۸**	۱	۸۰/۸۲۶	۱۴۲/۵۰۳	۰/۰۰۰
گروه		۱۴۰/۷۱۳**	۱	۱۴۰/۷۱۳	۲۴۸/۰۹۱	۰/۰۰۰
خطا		۱۴/۷۴۷	۲۶	۰/۵۶۷		

چنان که در جداول پنج و شش مشخص است، با کنترل پیش آزمون، بین آزمودنی های گروه آزمایش و گواه، از لحاظ رضایتمندی و سازگاری زناشویی در تمام مؤلفه هایش تفاوت معنادار وجود دارد. بنابراین، می توان نتیجه گرفت آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر افزایش سازگاری و رضایت زناشویی مؤثر بوده است.

بحث و نتیجه گیری

تحقیق حاضر با هدف بررسی اثربخشی آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر افزایش سازگاری و رضایت زناشویی انجام شد. نتایج تحقیق نشان داد آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر افزایش سازگاری زناشویی مؤثر است. نتیجه به دست آمده به شکل های مختلف در تحقیقات دانش (۱۳۸۹)، مهرابی زاده هنرمند، حسین پور و مهدی زاده (۱۳۸۹)، دمارسی و همکاران^۱ (۲۰۱۰)، اورتینکال و وانستیگان^۲ (۲۰۰۶)، هانلر و گنکوز^۳ (۲۰۰۵) و ماهونی^۴ (۲۰۰۵) هم تأیید شده است. سازگاری زناشویی نوعی فرآیند در حال تغییر و مجموعه ای از چهار جنبه عملکرد زوج ها در زندگی مشترک است که عبارت اند از: ۱. رضایت از زندگی زناشویی؛ ۲. پیوستگی به زندگی مشترک؛ ۳. توافق و هم رأیی در زندگی زناشویی؛ ۴. تجلی و ابراز عواطف و احساسات زوج در محیط خانواده.

در تبیین نتایج به دست آمده می توان گفت چون بین جهت گیری مذهبی و سازگاری زناشویی و همچنین ابعاد آن (رضایت زناشویی، همبستگی دونفری، توافق دونفری و ابراز محبت) رابطه مثبت و معنادار وجود دارد (صدیقی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۴۹-۵۶) می توان انتظار داشت آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی باعث افزایش سازگاری زوجین شود. از طرف دیگر، باور به وجود خداوند و احساس او، باور به کمک و یاری او در تمام موقعیت ها و مشکلات و مسائل،

1. Demaris, A.; Mahoney, A.; Pargament, K. I.

2. Orathinkal, J.; Vansteewegen, A.

3. Hunler, O. S.; Gencoz, T.

4. Mahoney, A.

مخصوصاً در مشکلات زندگی مشترک، می‌تواند آرامش زوجین و تحمل ناکامی و تلخی‌ها را بیشتر کند. همچنین، رعایت اصول اخلاقی مانند مودت، محبت، رفق، ملایمت، مدارا، حقوق‌مداری، نیک‌رفتاری، تکریم، تفاهم، توافق، بخشش، گذشت، شکیبایی، صراحت، صداقت، نفی خشونت و همکاری در خانه و به طور کلی عمل به دستورهای اسلام در حوزه روابط زناشویی و حل تعارضات زوجین سبب افزایش سازگاری زوجین می‌شود. در ادامه، نتایج تحقیق نشان داد که آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر افزایش خرده‌مقیاس‌های سازگاری زناشویی، یعنی همبستگی دونفری، توافق، ابراز محبت و رضایت دونفری، هم مؤثر است.

تأثیر مثبت آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر افزایش همبستگی دونفری در تحقیقات دانش (۱۳۸۹)، مهرابی‌زاده هنرمند و همکاران (۱۳۸۹)، موسوی و همکاران (۱۳۸۵) و زیمن^۱ و همکاران (۱۹۹۷) نیز تأیید شده است. همبستگی دونفری بیانگر میزان مشارکت در مناسبت‌های مشترک در رابطه زناشویی است (ثنایی و هومن، ۱۳۷۹، ص ۲۴۲). در آموزش ارائه‌شده در این تحقیق زوج‌ها یاد گرفتند که چگونه بر اساس فعالیت‌هایی که طرف مقابلشان به آن علاقه دارد و با استفاده از جداول زمان‌بندی، به فعالیت‌های جذاب مشترک بپردازند. از این رو طبیعی است که میزان همبستگی بین آنها افزایش یابد. همچنین، همبستگی دونفری نوعی ویژگی وابسته به مهارت‌های ارتباطی است. با وجود فراگیری انواع مهارت‌های ارتباطی در این الگو و شناخت ویژگی‌های شخصیتی یکدیگر، که باعث افزایش تبادلات مثبت بین زوج‌ها و کاهش تعارضات بین زوجین می‌شود، این نتیجه درخور تبیین است. همچنین، در اسلام اداره خانه و کارهایش نقش مهمی در افزایش میزان همبستگی زوجین و تحکیم خانواده دارد. در آموزش ارائه‌شده زن و شوهر ترغیب می‌شدند با همکاری امور خانه را تقسیم کنند، که هم باعث کاهش تعارضات زوجین در این زمینه می‌شد و هم همبستگی بین آنها را افزایش می‌داد.

توافق دونفری بیانگر میزان توافق طرفین در مسائل مربوط به رابطه زناشویی مثل امور مالی، تربیت بچه‌ها و ... است (ثنایی و هومن، ۱۳۷۹، ص ۲۴۲). تأثیر مثبت آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر افزایش توافق دونفری در تحقیقات عبدالله‌زاده (۱۳۸۲)، ملازاده و همکاران (۱۳۸۱)، احدی (۱۳۸۶)، مرادی (۱۳۸۶)، وایت و همکاران^۲ (۲۰۰۴)، واتسون و همکاران^۳ (۲۰۰۰) نیز تأیید شده

1. Zimmeman, T. S.; Prest, L. A.; Wetzel, B. E. 2. White, J. K.; Hendrick, S. S.; Hendrick, C.

3. Watson, D.; Hubbard, B.; Wiese, D.

است. منظور از توافق، میزان تمایل هر یک از زوج‌ها در توجه به نظر همدیگر، تمایل نداشتن به مخالفت و رد کردن بی دلیل دیدگاه‌های همسر و توافق با هم در زمینه‌های مختلف است (ثنایی و هومن، ۱۳۷۹، ص ۲۴۲). توافقی که از جنبه‌های اعتماد، درست کاری و صراحت، نوع دوستی، فرمان برداری، میانه روی و فروتنی تشکیل یافته است (جعفری یزدی و گلزاری، ۱۳۸۴، ص ۱۲۱-۱۴۳)، موجب ایجاد دل‌رحمی و صداقت در روابط خانوادگی می‌شود که الگوی رفتاری خوبی برای حل مشکلات زناشویی و سازگاری در روابط زناشویی است. یکی از منابع تعارض بین زوجین تحمیل دیدگاه‌های خود و توجه نکردن به نظر طرف مقابل است. با توجه به دستورهای اسلام در زمینه مشورت، همدلی و همراهی زوجین و آموزش مهارت‌های حل مسئله و تصمیم‌گیری می‌توان انتظار داشت با رعایت و اجرای آموزش‌های ارائه شده، تعارضات زوجین کاهش، و توافق و همراهی بین آنها افزایش یابد.

ابراز محبت بیانگر میزان ابراز علاقه و عواطف زن و شوهر به همدیگر در رابطه زناشویی است (ثنایی و هومن، ۱۳۷۹، ص ۲۴۲). نتایج به دست آمده در تحقیق حاضر، یعنی تأثیر مثبت آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر افزایش محبت دونفری، در تحقیقات ذوالفقاری و همکاران (۱۳۸۷)، موسوی و همکاران (۱۳۸۵)، نیز تأیید شده است. با توجه به اینکه هر نوع تعارضی باعث کاهش میل و علاقه طرفین به یکدیگر می‌شود، هر نوع آموزشی که تعارضات بین زوجین را کاهش دهد می‌تواند در افزایش محبت بین زوجین مؤثر باشد. با توجه به یافته‌های تحقیق حاضر هم می‌توان چنین نتیجه گرفت که آموزش مهارت‌های ارتباطی، توجه به نیازها و خواسته‌های طرف مقابل، احترام به جایگاه یکدیگر و آموزش ابراز محبت کلامی و رفتاری با تکیه بر تعالیم دین اسلام، نظیر مخاطب قراردادن همسر با بهترین کلمات، هدیه دادن و گرفتن دست همسر با عشق و در آغوش گرفتن، سبب کاهش خشم و عصبانیت زوجین و افزایش مهر و محبت آنها به هم شده و افزایش نمرات در خرده مقیاس ابراز محبت را به دنبال داشته است.

نتایج بخش دیگری از این تحقیق نشان داد آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر افزایش رضایتمندی زناشویی مؤثر است. رضایتمندی زناشویی بیانگر میزان رضایت از جنبه‌های مختلف رابطه زناشویی، از جمله ارتباط زناشویی، حل تعارض، مدیریت مالی، فعالیت‌های اوقات فراغت، روابط جنسی، ازدواج و فرزندان، اقوام و دوستان، نقش‌های مساوات‌طلبی و جهت‌گیری مذهبی است. نتایج به دست آمده از این بخش از پژوهش در تحقیقات چوپانی و همکاران (۱۳۸۹)، وحیدی مطلق و همکاران

(۱۳۹۰)، اکبر پوربنی و توکلی محمدی (۱۳۹۰)، نیسی و همکاران (۱۳۹۱)، یعقوبی و همکاران (۱۳۹۱)، سودانی و شفیعی‌آبادی (۱۳۹۱)، جدیری و همکاران (۱۳۹۶) و مارش و دالاس^۱ (۲۰۰۱) تأیید شده است. در تبیین نتایج به‌دست‌آمده می‌توان گفت مذهب شامل رهنمودهایی برای زندگی و ارائه‌دهنده سامانه باورها و ارزش‌هاست که این ویژگی‌ها می‌تواند رضایت زناشویی را متأثر کند (هانز و گنجوز، ۲۰۰۵، ص ۳۶-۱۲۳).

همچنین، تحقیق حاضر نشان داد چنانچه راهبردهای حل تعارض از پستوانه شناختی و ارزشی مستحکمی برخوردار باشد ضمانت اجرایی‌اش در افراد بیشتر می‌شود، به طوری که افراد نه صرفاً برای حل تعارضات خود و بهبود رابطه مشترک با همسرشان، بلکه به دلیل پای‌بندی به ارزش‌ها و باورهای مذهبی و جلب رضایت خداوند در جهت بهبود روابط با همسرشان و جلب رضایت او قدم برمی‌دارند. در ادامه، نتایج پژوهش نشان داد آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر مقیاس‌های رضایت زناشویی نظیر ارتباطات، حل تعارض و تحریف آرمانی مؤثر است. ارتباطات شامل احساسات، نگرش‌ها و اعتقادات شخص راجع به چگونگی روابط زوجین است (آسوده، ۱۳۸۹، ص ۶۷).

نتایج به‌دست‌آمده راجع به تأثیر مثبت آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر افزایش ارتباطات با نتایج تحقیقات عباسی و همکاران (۱۳۹۰)، زادشوش و همکاران (۱۳۹۰)، سجادی (۱۳۹۰)، عابدی و همکاران (۱۳۹۴)، جانسون و همکاران^۳ (۲۰۰۵)، گاتمن^۴ (۲۰۰۴)، لندبلند و هانسون^۵ (۲۰۰۶)، یالسین و کارهان^۶ (۲۰۰۷) همخوانی دارد. در تبیین این نتایج می‌توان گفت تعارضات بین زوجین و گاه قهرها و کناره‌گیری‌های متعاقب آن باعث کاهش روابط زوجین و همچنین ناخوشایندسازی این روابط می‌شود. آموزش‌های ارائه‌شده در این تحقیق در صدد بود با تغییر دید زوجین به زندگی زناشویی و رنگ و بوی الهی دادن به روابطشان، خواسته‌ها، انتظارات و توقعاتشان و آموزش شیوه‌های اسلامی ارتباط با همسر، نه فقط سبب کاهش تعارضات زناشویی، بلکه سبب افزایش ارتباطات زوجین و بهبود کیفیت این روابط شود.

یکی دیگر از مقیاس‌های رضایتمندی زناشویی که آموزش گروهی بر آن مؤثر واقع شده بود،

1. Marsh, R.; Dallos, R.

2. Hunler, O. S.; Gencoz, T.

3. Johnson, D. M.; Cohen, C. L. & et al.

4. Gottman, J.

5. Lundblad, A. M.; Hansson, K.

6. Yalcin, B. M.; Karahan, F. T.

حل تعارضات بود. یافته‌های به‌دست آمده در این بخش با نتایج تحقیقات حمید و همکاران (۱۳۹۱)، قاسمی و اعتمادی (۱۳۹۵)، فاطمی نیک و همکاران (۱۳۹۶)، دیویسن و جانگری^۱ (۲۰۱۲)، روئر و والینگ^۲ (۲۰۱۵) و فولر و همکاران^۳ (۲۰۱۵) هماهنگی داشت. کلیه آموزش‌های ارائه شده در تحقیق حاضر با هدف کاهش تعارضات زناشویی بر مبنای تعالیم اسلام اجرا شد. مذهب می‌تواند از طریق مفاهیم معنوی و ارزش‌های مذهبی مشترک اختلاف نظر بین افراد را تعدیل کند. برای حل تعارض‌های زوجین از دیدگاه اسلامی دو مسیر عاطفی و حل مشکل به زوجین پیشنهاد می‌شود. معمولاً زوجین در تعارض دچار برانگیختگی هیجانی می‌شوند. آموزه‌های دین اسلام با آموزش مهارت‌های کظم غیظ، توجه به خداوند و سعی در جهت کسب رضایت وی می‌تواند به آرام‌سازی افراد و مقابله با هیجان‌های منفی کمک کند. از طرف دیگر، با آموزش مهارت‌های ارتباطی و تأکید بر فضایی همچون صبر، عفو، بخشایش و پرهیز از بدگمانی به کاهش تعارضات زناشویی کمک می‌کند.

تحریف آرمانی شامل توافق زوجین با آیین و رسوم زناشویی و رفتارهای پسندیده اجتماعی زوجین است (آسوده، ۱۳۸۹، ص ۶۳). نتایج به‌دست آمده از این بخش مبنی بر تأثیر مثبت آموزش گروهی حل تعارض زوجین با رویکرد اسلامی بر تحریف آرمانی در تحقیقات شمسی‌پور و همکاران (۱۳۹۷)، جاویدی و همکاران (۱۳۹۲)، و یوسفی و همکاران (۱۳۹۲) تأیید شده است. آموزش ارائه شده در این تحقیق در صدد بود با تغییر و اصلاح آیین‌های زناشویی نامناسب و جایگزینی آیین‌های اسلامی پسندیده در روابط زوجین باعث کاهش تعارضات زوجین شود که این تحریف آرمانی را نیز تحت تأثیر قرار داده بود. از طرف دیگر، چنانچه زوجین از افکار، باورها و ارزش‌های یکسانی در باب انسانیت، روابط بین فردی و چگونگی ارتباط با همسر برخوردار باشند توافق بیشتری دارند و کمتر گرفتار تحریف آرمانی می‌شوند. به طور کلی، نتایج تحقیق حاضر نشان داد آشنایی با آموزه‌های اسلامی در زمینه چگونگی ارتباط با همسر و حل مسائل و مشکلات ارتباطی و پای‌بندی به آن، نه فقط کاهش تعارضات زناشویی، بلکه افزایش سازگاری و رضایتمندی زناشویی را به همراه خواهد داشت که با توجه به بافت مذهبی کشور ایران می‌تواند یکی از راهکارهای مؤثر در حفظ بنیان خانواده و سلامت جامعه باشد.

1. Davison, S. N.; Johngr, G. S.

2. Rauer, A.; Volling, B.

3. Fuller, J. N.; Frost, A. M. H.; Burr, B. K.

تحقیق حاضر با محدودیت‌هایی مواجه بود، از جمله استفاده از ابزار خودگزارشی، فقدان مرحله پیگیری و کنترل‌نشدن متغیرهایی نظیر ویژگی‌های شخصیتی زوجین، سابقه خانوادگی و پیش‌زمینه مذهبی زوجین. با توجه به یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود نهادهای آموزشی و درمانی، برنامه ارائه‌شده در تحقیق حاضر را در آموزش‌ها و راهکارهای درمانی‌شان بگنجانند. نیز پیشنهاد می‌شود آموزش ارائه‌شده در سایر شهرها و فرهنگ‌ها هم اجرا شود و نتایج به‌دست‌آمده با نتایج تحقیق حاضر مقایسه گردد. همچنین، اثربخشی برنامه آموزشی بر متغیرهایی چون صمیمیت، تعهد زناشویی و ... بررسی شود.

فهرست منابع

قرآن کریم.

آسوده، محمدحسین (۱۳۸۹). فاکتورهای ازدواج موفق از دیدگاه زوجین خوش‌بخت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان‌شناسی و مشاوره، تهران: دانشگاه تهران.

احمدی، بتول (۱۳۸۶). «رابطه شخصیت و رضایت زناشویی»، در: روان‌شناسی معاصر، س ۲، ش ۲، ص ۳۱-۳۷.

احمدی، خدابخش؛ فتحی آشتیانی، علی؛ نوایی‌نژاد، شکوه (۱۳۸۴). «بررسی عوامل زمینه‌ای فردی و ارتباطی دوجانبه‌ای مؤثر بر سازگاری زناشویی»، در: خانواده‌پژوهی، س ۱، ش ۳، ص ۲۲۱-۲۳۷.

افخمی، ایمانه؛ بهرامی، فاطمه؛ فاتحی‌زاده، مریم (۱۳۸۶). «بررسی رابطه بین میزان بخشودگی و تعارض زناشویی زوجین در استان یزد»، در: خانواده‌پژوهی، س ۳، ش ۹، ص ۴۳۱-۴۴۲.

افروز، غلام‌علی (۱۳۹۴). روان‌شناسی ازدواج و شکوه همسری، چاپ سوم، تهران: دانشگاه تهران. اکبر پوربنی، محسن؛ توکلی محمدی، محمدرضا (۱۳۹۰). «ارتباط اعتقادات مذهبی با شادی، نشاط و سلامت روانی کارمندان زن دانشگاه قم دانشکده علوم اجتماعی»، در: فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ش ۱، ص ۱۰۲-۱۱۶.

تهرانی، لیلا؛ فاتحی‌زاده، مریم؛ احمدی، سید احمد (۱۳۹۱). «اثربخشی آموزش امنیت هیجانی بر تعارضات زناشویی و بهزیستی ذهنی زنان متأهل»، در: زن و جامعه، س ۳، ش ۳، ص ۱۰۵-۱۲۴. ثنایی ذاکر، باقر؛ هومن، عباس (۱۳۷۹). مقیاس‌های سنجش خانواده و ازدواج، تهران: بعثت.

جاویدی، نصیرالدین؛ سلیمانی، علی اکبر؛ احمدی، خدابخش؛ صمدزاده، منا (۱۳۹۲). «اثربخشی زوج درمانی هیجان مدار بر بهبود الگوهای ارتباطی زوجین»، در: تحقیقات علوم رفتاری، س ۱۱، ش ۵، ص ۴۰۲-۴۱۰.

جدیری، جعفر؛ فتحی آشتیانی، علی؛ موتابی، فرشته (۱۳۹۶). «اثربخشی زوج درمانی با رویکرد اسلامی بر رضایت زناشویی»، در: مطالعات اسلام و روان شناسی، س ۱۱، ش ۲۰، ص ۷-۳۶.

جعفری یزدی، حمیده؛ گلزاری، لادن (۱۳۸۴). «بررسی تأثیر آموزش مهارت های زندگی بر سازگاری زناشویی زوج ها»، در: دومین کنگره سراسری آسیب شناسی خانواده در ایران، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

چوپانی صوری، مراد؛ احمدی، سید احمد؛ شریفی نیا، محمدحسین؛ بهرامی، فاطمه (۱۳۸۹). «بررسی تأثیر گروه درمانی و شناختی رفتاری بر عزت نفس و نگرش های زناشویی زندانیان شهر قم»، در: مطالعات اسلام و روان شناسی، ش ۶، ص ۳۱-۶۱.

حسینی، داوود (۱۳۹۱). روابط سالم در خانواده، تهیه: مرکز پژوهش های صدا و سیما، قم: مؤسسه بوستان کتاب.

حمید، نجمه؛ کوچکی، رحیم؛ حیات بخش ملایری، لیدا (۱۳۹۱). «اثربخشی روان درمانی شناختی رفتاری مذهب محور توأم با آموزش بخشودگی بر کاهش تعارضات زناشویی و افزایش رضایت از زندگی در زوجین»، در: روان شناسی و دین، س ۵، ش ۲، ص ۵-۳۴.

دانش، عصمت (۱۳۸۹). «افزایش سازگاری زناشویی زوج های ناسازگار با مشاوره از چشم انداز اسلامی»، در: مطالعات روان شناختی، س ۶، ش ۲، ص ۱-۲۰.

ذوالفقاری، مریم؛ فاتحی زاده، مریم؛ عابدی، محمدرضا (۱۳۸۷). «تعیین رابطه بین طرحواره های ناسازگار اولیه با ابعاد صمیمیت زناشویی زوجین شهر اصفهان»، در: خانواده پژوهی، س ۴، ش ۵، ص ۲۶۱-۲۴۷.

زادهوش، سیمه؛ نشاط دوست، حمید طاهر؛ حقیقت، فرشته؛ رسول زاده طباطبایی، کاظم؛ کلانتری، مهرداد (۱۳۹۰). «بررسی اثربخشی گروه درمانی شناختی رفتاری، با جهت گیری مذهبی بر رضایت زناشویی بانوان»، در: مطالعات روان شناسی بالینی، س ۳، ش ۱، ص ۲۲-۴۱.

سالاری فر، محمدرضا؛ یونسی، سید جلال؛ شریفی نیا، محمدحسین؛ غروی، سید محمد

- (۱۳۹۲). «مبانی و ساختار زوج‌درمانی اسلامی»، در: مطالعات اسلام و روان‌شناسی، س ۷، ش ۱۲، ص ۳۷-۶۸.
- سامانی، سیامک (۱۳۸۶). «بررسی عوامل ایجادکننده درگیری‌های زناشویی در گروهی از دانشجویان متأهل در دانشگاه شیراز»، در: خانواده‌پژوهی، س ۳، ش ۱۱، ص ۶۵۷-۶۶۸.
- سجادی، سجاد (۱۳۹۰). اثربخشی مهارت‌های زندگی بر رضایت زناشویی زوج‌های جوان مراجعه‌کننده به مرکز مشاوره جویای شهر گرگان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی.
- سلیمانیان، علی اکبر (۱۳۷۳). بررسی تأثیر تفکرات غیرمنطقی بر نارضایتی زناشویی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت معلم.
- سودانی، منصور؛ شفیع‌آبادی، عبدالله (۱۳۹۱). «تأثیر آموزش‌های اسلامی خانواده بر افزایش رضایت زناشویی زوجین»، در: اندیشه‌های نوین تربیتی، س ۸، ش ۳، ص ۹-۳۰.
- شمسی‌پور، حمید؛ نوروزی کوه‌دشت، رضا؛ محمدی، حسین؛ آذری، الناز؛ نوروزی، محدثه (۱۳۹۷). «بررسی اثربخشی زوج‌درمانی هیجان‌مدار مبتنی بر آموزه‌های دینی در افزایش سازگاری اجتماعی و کاهش تعارض‌های زناشویی زوجین»، در: پژوهش در دین و سلامت، س ۴، ش ۴، ص ۴۴-۵۸.
- صدیقی، اکرم؛ صفریگی، شهناز؛ محبی، سیامک؛ شاه‌سیاه، مرضیه (۱۳۹۳). «بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با سازگاری زناشویی زوجین»، در: دین و سلامت، س ۲، ش ۱، ص ۴۹-۵۶.
- عابدی، آرزو؛ موللی، گیتا؛ رستمی، محمد؛ رضاسلطانی، پوریا؛ دادخواه، اصغر (۱۳۹۴). «تأثیر برنامه آموزش مهارت‌های زندگی بر مؤلفه‌های رضایت زناشویی انریچ در زنان ناشنوای ایرانی»، در: پژوهش‌های کاربردی روان‌شناختی، س ۶، ش ۳، ص ۱۱۵-۱۳۱.
- عباسی، علی؛ جلیل‌پور، ناهید؛ کامکار، علی؛ زاده باقری، قادر؛ محامد، فریبا (۱۳۹۰). «تعیین تأثیر مهارت‌های زندگی بر رضایت زناشویی زنان متأهل و شاغل شهر دوگنبدان»، در: ارمغان دانش، دوره ۱۶، ش ۶، ص ۱۲۴-۱۴۹.
- عبدالله‌زاده، حسن (۱۳۸۲). بررسی رابطه بین صفات شخصیتی و رضایت زناشویی در زوج‌های شهر دامغان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، تبریز: دانشگاه تبریز.

فاطمی نیک، طیه؛ سودانی، منصور؛ مهرابی زاده هنرمند، مهناز (۱۳۹۶). «اثربخشی آموزه‌های دینی بر تعارضات زناشویی زوج‌ها»، در: روان‌شناسی اسلامی، س ۳، ش ۶، ص ۱۱۷-۱۴۴.

فخرایی، سیروس؛ منصوریان، محمدکریم (۱۳۸۶). «تحلیل جامعه‌شناسی تعارضات همسران در خانواده‌های شیراز»، در: تحقیقات زنان، س ۲، ش ۱، ص ۷۵-۱۱۳.

قاسمی، سیمین؛ اعتمادی، عذرا (۱۳۹۵). «رابطه بین پای‌بندی مذهبی و بخشش با کیفیت روابط زوجین و خانواده همسر در زنان»، در: روان‌شناسی و دین، س ۹، ش ۳۴، ص ۹۷-۱۱۰.

گل‌پرور، محسن؛ طاهری زاده، ژاله؛ اسماعیلی، رضا (۱۳۹۰). «ویژگی‌های روانی‌شخصیتی زوج‌های ناسازگار و سازگاری زناشویی آنها در ایران و ترونتو»، در: خانواده‌پژوهی، س ۷، ش ۲، ص ۲۲۳-۲۳۹.

مرادی، فاطمه (۱۳۸۶). رابطه ویژگی‌های شخصیتی با رضایتمندی زناشویی در دانشجویان زن متأهل رشته‌های روان‌شناسی و زبان انگلیسی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی، رودهن: دانشگاه آزاد اسلامی رودهن.

ملازاده، جواد؛ منصور، محمود؛ اژه‌ای، جواد؛ کیامش، علی‌رضا (۱۳۸۱). «سبک‌های رویاروگری و سازگاری زناشویی در فرزندان شاهد»، در: روان‌شناسی، س ۳، ص ۲۵۵-۲۷۵.

مهرابی زاده هنرمند، مهناز؛ حسین‌پور، محمد؛ مهدی زاده، لیلا (۱۳۸۹). «اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی در افزایش سازگاری زناشویی زنان متأهل ۲۰-۴۰ سال»، در: مطالعات آموزش و یادگیری، س ۲، ش ۱، ص ۱۲۶-۱۳۹.

موسوی، سمیه؛ فاتحی زاده، مریم؛ جزایری، رضوان‌السادات (۱۳۸۵). «اثربخشی آموزش زوج‌ها مبتنی بر الگوی زوج‌درمانی شخصیتی بر سازگاری زناشویی»، در: علوم شناختی رفتاری، س ۷، ش ۲، ص ۸۳-۱۰۶.

نجفی یزدی، محمد (۱۳۸۵). اخلاق در خانواده و تربیت فرزند، قم: شکوری.

نیسی، عبدالکاظم؛ کرم‌علیان، حسن؛ همایی، رضا (۱۳۹۱). «بررسی تأثیر آموزش مداخله‌ای گروهی شناختی رفتاری مذهبی بر سلامت روانی زوج‌های نابارور شهر اصفهان»، در: مشاوره و روان‌درمانی خانواده، س ۲، ش ۲، ص ۱۵۱-۱۶۲.

وحیدی مطلق، لیدا؛ کج‌باف، محمدباقر؛ صالح‌زاده، مریم (۱۳۹۰). «اثربخشی درمان شناختی رفتاری و شناخت درمانی مذهبی بر اضطراب دانش‌آموزان»، در: علوم رفتاری، س ۵،

- ش ۳، ص ۱۹۵-۲۰۲.
- یعقوبی، حسین؛ سهرابی، فرامز؛ محمدزاده، علی (۱۳۹۱). «مقایسه تأثیر رفتاردرمانی شناختی و روان‌درمانی معنوی مذهبی بر کاهش اضطراب پنهان»، در: مطالعات روان‌شناسی بالینی، س ۲، ش ۷، ص ۱۵۱-۱۶۹.
- یوسفی، ناصر؛ قادر مرزی، حبیب‌الله؛ نظری‌پور، محمد (۱۳۹۲). «پیش‌بینی کارکرد خانواده بر اساس میزان معنویت»، در: فصل‌نامه پزشکی طب و تزکیه، س ۲۲، ش ۴، ص ۵۹-۶۶.
- Ahmad, S.; Reid, D. W. (2008). "Relationship Satisfaction among South Asian Canadians: The Role of Complementary-Equality and Listening to Understand". in: *Interpersonal*, 2: 131-150.
- Astrom, M.; Asplund, K.; Astrom, T. (2013). "Psychosocial Function and Life Satisfaction after", in: *Stroke*, 23: 527-531.
- Byers, E. S. (2005). "Relationship Satisfaction and Sexual Satisfaction: A Longitudinal Study of Individuals in Long-term Relationships". In: *Journal of Sex Research*, 42 (2): 113-118.
- Chaudhari, N. P.; Patel, H. J. (2009). "A Study about Marital Adjustment a Mong Female of Urban & Rural Mehsana (Gujarat)", in: *Journal of Personality & Clinical Studies*, 1 (2): 70-5.
- Davison, S. N.; Johngr, G. S. (2012). "The Relationship between Spirituality Psychological Adjustment to Illness and Health-related Quality of Life in Patients with Advanced Chronic Kidney Disease", In: *Journal of Pain and Symptom Management*, 45 (2): 170-188.
- Demaris, A.; Mahoney, A.; Pargament, K. I. (2010). "Sanctification of Marriage and General Religiousness as Buffers of the Effects of Marital Inequity". in: *J Fam Issues*, 31 (10): 1255-1278.
- Fuller, J. N.; Frost, A. M. H.; Burr, B. K. (2015). "Exploring the Impact of Religiosity and Socioeconomic Factors on Perceived Ideal Timing of Marriage in

Young Adults”, in: *Journal of Student Research*, 4 (1): 120-129.

Gottman, J. (2004). *The Social Psychophysiology of Marriage, Perspective on Marital Interaction*, Clevedon: Multilinyual Matters.

Greeff, A. P. (2000). “Characteristics of Families that Function Well”, in: *Journal of Family Issues*, 21: 948-962.

Hunler, O. S.; Gencoz, T. (2005). “The Effect of Religiousness on Marital Satisfaction: Testing the Mediator Role of Marital Problem Solving between Religiousness and Marital Satisfaction Relationship”. in: *Contemporary Family Therapy*, 27 (1): 36-123.

Johnson, D. M.; Cohen, C. L. & et al. (2005). "Problem-Solving Skills and Affective Expressions as Predictors of in Marital Satisfaction", in: *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73 (1): 15-27.

Lundblad, A. M.; Hansson, K. (2006). "Couples Therapy: Effectiveness of Treatment and Long Term Follow up", in: *Journal of Family Therapy*, 28 (2): 36-152.

Madathil, J.; Benshoff, J. M. (2008). “Importance of Marital Characteristics and Marital Satisfaction: A Comparison of Asian Indians in Arranged Marriages and Americans in Marriages of Choice”, in: *The Family Journal*, 16 (3): 222-230.

Mahoney, A. (2005). “Religion and Conflict in Marital and Parent Child Relationship”, in: *Journal Of Social Issues*, 61 (4): 689-706.

Marsh, R.; Dallos, R. (2001). “Roman Catholic Couples: Wrath and Religion”, in: *Journal of Family Process*, 40 (3): 343-360.

Orathinkal, J.; Vansteewegen, A. (2006). “Religiosity and Marital Satisfaction”, in: *Contemporary Family Therapy*, 28: 497-504.

Rauer, A.; Volling, B. (2015). “The Role of Relational Spirituality in Happily-married Couples’ Observed Problem-solving”, in: *Journal of Psychology of Religion and Spirituality*, 7 (3): 239-249.

- Sinha, P.; Mukerjee, N. (1990). "Marital Adjustment and Space Orientation", in: *Journal of Social Psychology*, 130 (5): 633-636.
- Spanier, G. B. (1976). "Measuring Dyadic Adjustment: New Scales for Assessing the Quality of Marriage and Similar Dyads", in: *Journal of Marriage and Family*, 38: 15-28.
- Watson, D.; Hubbard, B.; Wiese, D. (2000). "General Traits of Personality and Affectivity as Predictors of Satisfaction in Intimate Relationships: Evidence from Self-and Partner-ratings", in: *Journal of Personality*, 68: 413-449.
- White, J. K.; Hendrick, S. S.; Hendrick, C. (2004). "Big Five Personality Variables and Relationship Onstructs", in: *Personality and Individual Differences*, 37 (7): 1519-1530.
- Yalcin, B. M.; Karahan, F. T. (2007). "Effects of a Couple Communication Program on Marital Adjustment", in: *JABFM*, 20 (1), <http://www.Jabfm.org>
- Young, E. M.; Long, L. (1998). *Counseling and Therapy for Couples*, New York: Intonation Thomson Publishing Company.
- Zimmeman, T. S.; Prest, L. A.; Wetzel, B. E. (1997). "Solution Focused Parenting Groups: An Mpirical Study", in: *Journal of Systemic Therapies*, 19: 125-144.

